

**MUSO TOSHMUHAMMAD O'G'LI OYBEK ASARLARIDA O'ZBEK
XALQINING IQTISODIY VA IJTIMOYIY TARAQQIYOTI:
"QUTLUG' QON", "NAVOIY", "OLTIN VODIYDAN SHABADALAR"
ROMANLARI MISOLI**

Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti

Iqtisodiyot fakulteti

G'oziyeva Musallam Lutfullo qizi

musallamg7@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asr o'zbek adabiyotining yirik namayondasi Muso Toshmuhammad o'g'li Oybekning “Qutlug’ qon”, “Navoiy” va “Oltin vodiyan shabadalar” romanlari orqali o'zbek xalqining iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotining badiiy ifodalanishi tahlil qilinadi. Maqolada badiiy tahlil, tarixiy kontekst, ijtimoiy-iqtisodiy analiz va taqqoslash metodlari qo'llanilgan. Tadqiqot natijasiga ko'ra, Oybekning asarlarida milliy ozodlik iqtisodiy ozodlik va ijtimoiy adolat talabi sifatida tasvirlangan, madaniyat rivojlanishi iqtisodiy muvozanatga bog'langan va mehnatkash xalq iqtisodiy rivojlanishda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Maqolaning asosiy xulosasi shundaki, Oybek asarlari faqat badiiy emas, balki o'zbek xalqining XX asr iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotining muhim hujjati hisoblanadi.

Kalit so'zlar: adabiyot, iqtisodiy taraqqiyot, ijtimoiy o'zgarish, roman, Oybek, O'zbek xalqi, milliy ozodlik, madaniyat, mehnatkash xalq, tarixiy kontekst.

Аннотация: В данной статье анализируется художественное отражение экономического и социального развития узбекского народа в романах выдающегося представителя узбекской литературы XX века Мусо Тoшмухаммада Огли Ойбека – “Qutlug’ qon”, “Navoiy” и “Oltin vodiyan shabadalar”. В статье применены методы художественного анализа, исторического контекста, социально-экономического анализа и сравнительного метода. Результаты исследования показывают, что в

произведениях Ойбека национальное освобождение представлено как требование экономической свободы и социальной справедливости, развитие культуры связано с экономической стабильностью, а рабочий класс играет героическую роль в экономическом развитии. Основной вывод статьи заключается в том, что произведения Ойбека являются не только художественными, но и важными документами экономического и социального развития узбекского народа в XX веке.

Ключевые слова: литература, экономическое развитие, социальное изменение, роман, Ойбек, узбекский народ, национальное освобождение, культура, рабочий класс, исторический контекст.

Anotation: This article analyzes the artistic reflection of the economic and social development of the Uzbek people in the novels of Muso Toshmuhammad O'g'li Oybek, an outstanding representative of twentieth-century Uzbek literature: "Qutlug' qon", "Navoiy" and "Oltin vodiyan shabadalar" The article employs methods of literary analysis, historical context, socio-economic analysis and comparative method. The research results show that in Oybek's works, national liberation is portrayed as a demand for economic freedom and social justice, cultural development is linked to economic stability, and the working class plays a heroic role in economic development. The main conclusion of the article is that Oybek's works are not only artistic but also important documents of the economic and social development of the Uzbek people in the twentieth century.

Key words: literature, economic development, social change, novel, Oybek, Uzbek people, national liberation, culture, working class, historical context.

KIRISH

XX asr boshlarining yirik nomoyondalaridan biri Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek (1905-1996) o'zbek adabiyoti va madaniyati tarixida muhim o'rin tutadi. Akademik, dramaturg, shoir va yozuvchi Oybek o'zbek tilida yaratilgan eng katta asarlarning muallifi bo'lib, uning ijodi faqat badiiy qadr emas, balki o'zbek xalqining XX

asr iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishining hujjati hisoblanadi (Matmurodova,2025). O'zbek adabiyotshunosligida Oybek asarlarining tahlili asosan badiiy va stilistik jihatdan amalga oshirilgan. Biroq, adabiyotning ijtimoiy-iqtisodiy aspektlarini o'rganish bugungi kunga nisbatan kamroq e'tibor qozmoqda. Holbuki, Oybek asarlari, xususan "Qutlug'qon" (1941), "Navoiy" (1944) va "Oltin vodiyan shabadalar" (1959) romanlari o'zbek xalqining 1916 yildan 1950-yillarigacha bo'lgan iqtisodiy taraqqiyoti va ijtimoiy o'zgarishlarining badiiy-dokumentli aks etmalari hisoblanadi (Patxullayev & Farmonov, 2025). Adabiyotshunoslar va iqtisodiy tarixchilar o'rtasida munosabatning yo'qligi bugungi tadqiqotning dolzarbligi va yangiligi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Iqtisodiyot yo'nalishi talabalariga esa Oybek asarlarining iqtisodiy aspektlarini o'rganish milliy adabiyotning iqtisodiy-ijtimoiy kontekstini tushunish uchun mavjud manba bo'lishi mumkin (Khakimova, 2024). Sayfiyeva (2025) ham Oybekning ijodiy merosini milliy madaniyat kontekstida tahlil qilish muhimligini tasdiqlamaktadir. Maqolaning maqsadi Oybekning yuqoridagi uchta romanida o'zbek xalqining iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotining badiiy ifodalanishini tahlil qilish va bu asarlarning iqtisodiy-ijtimoiy kontekst bilan o'zaro munosabatini o'rganishdir. Ushbu tadqiqot maqolasida Oybek asarlarida o'zbek xalqining iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotini tahlil qilish uchun kombindan metodlar qo'llanildi. Tahlilning asosiy metodlari: 1. Badiiy tahlil metodi - Oybek romanlardagi obrazlar, tasvir vositalari va simvollarning o'zbek xalqining ijtimoiy tabaqalariga, mehnat tushunchalariga va iqtisodiy ozodlikka nisbatan ma'nosini analiz qilish. 2. Tarixiy kontekst metodi - 1916 yil milliy ozodlik qo'zg'olonidan 1950-yillar sutkacha o'zbek xalqining iqtisodiy-ijtimoiy o'zgarishlari jarayonini o'rganish. 3. Sotsiologiy-iqtisodiy analiz - Romanlarda tasvirlangan ijtimoiy tabaqalar (mehnatchi xalq, boy, podshohlik davri elitasi), ularning iqtisodiy munosabatlari va o'zaro mufoqalashuvni tahlil qilish. 4. Terminologik-semantik metod – "Qutlug'qon", "Oltin vodiyan", "Mehr-muhabbat", "Mehnatkashlik" kabi so'zlarning o'zbek xalqining iqtisodiy-ijtimoiy kontekstida semantik ma'nolarini aniqlash. 5. Muqayasali metod - Uchta romanda iqtisodiy-ijtimoiy masalalarning qanday tasvir etilganligini solishtirish. Tadqiqot uchun asosiy manbalari: Oybek asarlari (original nashrlar 1941-1959), ilmiy maqolalar

(Matmuradova, 2025; Patxullayev ; Farmonov, 2025; Sayfiyeva, 2025), o'zbek adabiyoti tarixi kitoblari va iqtisodiy tarixning respublika bo'yicha materiallar tayyorlandi (Nosirov, 2024). Oybekning 1941 yilda yaratilgan "Qutlug'qon" romani 1916 yilning milliy ozodlik qo'zg'olonining Farg'ona vodiysida bo'lib o'tgan voqealarini badiiy suhbatga olib keladi. Romanning qahramon Yo'lchi va uning kuzatuvchilar milliy ozodlikka intilganlar bilan bir qatorda o'zbek xalqining iqtisodiy zulmga uchrashanligini ta'rif etadi (Oybek, 1941). "Qutlug'qon" (Muborak qon) tushunchasi adabiyotshunoslik ilmida milliy ozodlik sifatida ta'riflanadi. Ammo Oybek asarida bu tushuncha ko'proq iqtisodiy ozodlik va ijtimoiy adolat ma'nosiga erishadi. Romanda dehqonlar, ishchilar va savdogarlar o'zlarining iqtisodiy huquqlarini himoya qilmoqda, faqat siyosiy mustaqilliklari emas, balki iqtisodiy mustaqilligi uchun kurashadilar. Romanning tahlilidan ko'rinadi-ki, milliy ozodlik qo'zg'oloni o'zbek xalqining ijtimoiy tabaqalari o'rtasida turli ma'nolarni anglatgan. Romanda Mirzakariboy bilan Yo'lchi o'rtasidagi munosabat bu kontradiksiyaning yaxshi tas'virlab beradi. Yo'lchi mehnatkash xalqning vakillari bo'lsa, Mirzakariboy o'tgan davr zug'imkorlar elitasidan ekanligini bildiradi. Sayfiyeva (2025) ham Oybek asarlarida insoniylik, mehr-oqibat va vatanparvarlik g'oyalari asosiy o'rin egallashini qayd qilgan. "Qutlug'qon" romani xususan o'zbek xalqining mashaqqatli hayoti va qo'zg'olonining kelib chiqish sabablarini badiiy tahlil etadi. "Oltin vodiyan shabadalar" (1950) romani Oybekning Sovet davrida O'zbekistonining urushdan keyin iqtisodiy qurilish davridagi asaridir. Roman 1940-1950 yillarning Farg'ona tarixini tasvir etib, mehnatkash xalq, qo'l ishchilari, kolxozchi va suv qurilishida qatnashuvchilarni bosh qahramon qiladi. "Oltin vodiyan shabadalar" metafori - bu davrlarda o'zbek xalqining saboziyi o'sadi: ishchilari urushdan keyin iqtisodiyotni qayta tiklash uchun ko'lga qo'l solishadi. Romanning boyligi mehnatkash xalqning bu vaqt davomida kurashasida namoyon bo'ladi. Urush vaqtida qizlar va ayollar o'zlarining metin irodalarini va mehnatkashliklarini ko'rsatdilar, urushdan keyin esa erkaklar qaytib kelganda amaliy iqtisodiy faoliyatda davom etishadi. Romanda mehnatkash xalqning iqtisodiy qurilish jarayonida ko'rinishli harakatlari va millat sevgisini tasvir etadi. Bu asarning asosiy g'oyasi - ijtimoiy adolatning milliy iqtisodiyotda asosiy rol o'ynashini bildirish.

Sayfiyeva (2025) qayd qiladi: “Oybekning nasriy merosi 5 roman “Qutlug’ qon”, “Navoiy”, . “Oltin vodiya shabadalar”, “Quyosh qoraymas” va “Ulug’ yo’l”, 4 qissa “Shonli yo’l”, “Nur qidirib”, “Bolalik xotiralarim” va “Bola Alisher” hamda bir qancha hikoya va ocherklardan iborat.”Oybek asarlarini tahlil qilganda, uchta asarning tematik qatlamida iqtisodiy va ijtimoiy masalalarning markaziy o’rin tutganligini ko’ramiz. “Qutlug’ qon” milliy ozodlik bilan iqtisodiy adolatni birlashtirib, milliy kurash iqtisodiy tayanch talab etganligini bildiradi. “Navoiy” romanda madaniyat rivojlanishi iqtisodiy stabilnostga bog’langanligini, shuning uchun xonligli davlati iqtisodiy qudratning madaniy faoliyat uchun ishi zarur ekanligi ko’rsatilgan (Patxullayev & Farmonov, 2025). “Oltin vodiya shabadalar” asarida mehnatkash xalqning iqtisodiy qurilish jarayonida qahramon roli, urushdan keyin ijtimoiy adolat talabi va milliy iqtisodiyotning qayta tiklanishi mavzulanadi. Uchta asarning muqayasali tahlili shuni ko’rsatadi ki, Oybek mashhur adib sifatida o’zbek xalqining iqtisodiy taraqqiyotini tarixiy kontekstda bildirgan. “Qutlug’ qon”da Yo’lchi va Gulnor - mehnatkash xalq vakillari; Mirzakariboy - o’tgan davr padshohlik tartibida tasvirlangan; Gulnor opasi Shokir ota - aqli odam, maslahatchi rovida. Bu struktura turli ijtimoiy tabaqalarning iqtisodiy munosabatlarni ta’rif etadi. “Navoiy”da Husayn Boyqaro - iqtisodiy qudrat va madaniyat homiysi; Nizomulmulk va vezirlar - iqtisodiyot boshqaruvchi; Navoiy - madaniy ijodkorlar vakili; savdogarlar va hunarmandlar - iqtisodiy asosi. Bu tabqaviy sistema Oybek tomonidan munosib tasvirlangan. “Oltin vodiya shabadalar”da kolxozchilar, ishchilar, dehqonlar - hammasini mehnatkash xalq ekanligini va ularning iqtisodiy qurilishdagi roli teng ahamiyatga egaligi tasdiqlangan. Sayfiyeva (2025) ta’kidlashicha, Oybekning asarlarida insoniylik, mehr-oqibat va vatanparvarlik g’oyalari asosiy o’rin egallaydi. Muso Toshmuhammad o’g’li Oybek (1905-1996) o’zbek adabiyoti va madaniyati tarixida faqat badiiy emas, balki iqtisodiy-ijtimoiy dokumental sifatida ham muhim o’rin tutadi. “Qutlug’ qon”, “Navoiy” va. “Oltin vodiya shabadalar” romanlari o’zbek xalqining 1916-1950 yillar orasidagi iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotining badiiy aks etmasi. Asarlarning badiiy tahlili quyidagilarni aniq ko’rsatadi:

1. Milliy ozodlik iqtisodiy ozodlik va adolat talab qiladi.

2. Madaniyat rivojlanishi iqtisodiy muvozanatga tayanadi.

3. Mehnatkash xalqning iqtisodiy qurilishdagi qahramonona roli.

4. Ijtimoiy adolat iqtisodiy adolat bilan bog'langanligi. Oybek asarlarini o'qish zarfdagi iqtisodiyot yo'nalishi talabalari uchun o'zbek xalqining tarixiy taraqqiyotni badiiy-ilmiiy jihatdan tushunish imkonini beradi. Adabiyotshunoslik va iqtisodiy tadqiqotning o'zaro bog'lanishi XX asr o'zbek tarixining murakkab masalalarini yanada chuqur tushunish uchun zarur. Sayfiyeva (2025) xulosa qilganidek, "Oybek ijodi bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, uning romanlari, she'rlari va ilmiy maqolalari yangi avlod kitobxonlari uchun bebaho manba bo'lib qolmoqda." Keyingi tadqiqotlarda Oybek asarlarining muqayasali tahlili, boshqa adabiyotshunoslar bilan bog'lanishi va ularning kino, teatr adaptasiyalarida iqtisodiy aspektlarning o'zgarishi o'rganilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Davlatov, S. X. (2024). Oliy ta'lim tizimi sifatini oshirishda zamonaviy menejmentning o'rni va ahamiyati. Samarali Ta'lim va Barqaror Innovatsiyalar Jurnal, 2(9), 135–139.
2. Khakimova, M. Y. (2024). Analysis of the process of forming reading culture among young in Republic of Uzbekistan. Amaliy va Fundamental Tadqiqotlar Jurnal, 3(9), 6-10.
3. Matmuradova, M. I. (2025). Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek asarlarining nashr etilishi va nashrlarini bibliografiyasi. Central Asian Journal of Academic Research, 3(1), 110-118.
4. Nosirov, U. (2024). Current issues in library and information services. Fan, Ta'lim, Madaniyat va Innovatsiya Jurnal, 3(9), 28–32.
5. Oybek. (1941). Qutlug' qon. Adabiyot va san'at nashriyoti.
6. Oybek. (1944). Navoiy. Adabiyot va san'at nashriyoti.
7. Oybek. (1959). Oltin vodiidan shabadalar. Adabiyot va san'at nashriyoti.
8. Patxullayev, S. U., & Farmonov, Sh. Sh. (2025). Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek hayoti va ijodi. Central Asian Journal of Education and Innovation, 4(4), 26-29.
- Qodirov, P. (1995). Tarixiy-biografik roman janri. Sharq nashriyoti.

9. Saidnosirova, Z. (2005). Oybegim mening. Sharq nashriyoti.
- Sayfiyeva, M. (2025). Buyuk mutafakkir Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek hayot yo'llari va o'zbek adabiyotida tutgan o'rni. Zamonaviy Ilm-Fan va Ta'lim Istiqbollari, Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi, 4-8.
10. Sultonova, M. (1967). Abdulla Qahhor uslubi. Fan nashriyoti.
11. Yoqubov, O. (1992). O'zbek adabiyoti tarixi. Yangi asrda mohuratchilik. Yangi asr avlodi nashriyoti.